

Ks. prof. dr hab. Zygfryd Glaeser
Instytut Nauk Teologicznych WT UO
OPOLE

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

ks. mgr.-lic. Adama PASTORCZYKA SCJ,
pt. *Ekumenizm realistyczny. Przywracanie widzialnej jedności Kościoła*
według Josepha Ratzingera/Benedykta XVI,
Kraków 2021, ss. 269 (wydruk komputerowy)
napisanej na Wydziale Teologicznym
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie
na seminarium z teologii dogmatycznej i ekumenicznej
pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Tadeusza Kałużnego SCJ

Sprawa przywracania pełnej widzialnej jedności między Kościołami i chrześcijanami stanowi podstawowe zadanie całego Kościoła. Przekonanie to znalazło dynamiczne odzwierciedlenie i pogłębienie na Soborze Watykańskim II. Stanowi on moment przełomowy w procesie angażowania się Kościoła rzymskokatolickiego w nowożytny ruch ekumeniczny. Soborowy kierunek ekumenicznego otwarcia Kościoła rzymskokatolickiego konsekwentnie kontynuują papieże okresu posoborowego, a wśród nich Benedykt XVI. W pierwszym swoim orędziu wygłoszonym po jego wyborze na Stolicę Piotrową 20 kwietnia 2005 r., wobec kardynałów zgromadzonych w Kaplicy Sykstyńskiej i skierowanym nie tylko do jego „czcigodnych braci”, lecz także do „umiłowanych braci i siostr w Chrystusie” i do wszystkich „ludzi dobrej woli” mówił: „Karmieni i podtrzymywani Eucharystią katolicy odczuwają w sobie pragnienie owej pełnej jedności, o którą w Wieczerniku tak żarliwie modlił się Chrystus. Następca Piotra wie, że to najgłębsze pragnienie Boskiego Nauczyciela musi wziąć na siebie, i to w sposób szczególny. Jemu bowiem zostało powierzone zadanie umacniania swych braci (zob. Łk 22, 23). Obejmując swój urząd w Kościele rzymskim, który Piotr zrosił własną krwią, jego dzisiejszy następca nie cofa się przed żadnym wysiłkiem i za swe podstawowe zadanie przyjmuje przywrócenie pełnej, widzialnej jedności wszystkich uczniów Chrystusa” (P. HÜNERMANN, TH. SÖDING, *Wstęp*, w: J. RATZINGER, *Słowo Boga. Pismo, tradycja, urząd*, tł. W. SZYMONA, Kraków 2008, s. 13).

Benedykt XVI rozumie ekumenizm jako istotny wymiar chrześcijańskiej i kościelnej komunii, której Piotr jest zobowiązany służyć niejako z urzędu. Służbę jedności Benedykt

XVI pojmuję bardzo szeroko. Jest przekonany o tym, że obejmuje ona nie tylko troskę o „przywrócenie [...] jedności wszystkich uczniów Chrystusa”, ale także szeroko pojęty dialog międzyreligijny i dialog ze światem wokół Prawdy, by być „znakiem i narzędziem jedności całego rodzaju ludzkiego” (KK, nr 1).

Dobrze się stało, że problem ten dostrzegł ks. mgr lic. Adam Pastorczyk SCJ i uczynił go przedmiotem swojej doktorskiej rozprawy, której tytuł brzmi: *Ekumenizm realistyczny. Przywracanie widzialnej jedności Kościoła według Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*. Należy zauważyć, że ekumeniczna działalność Josepha Ratzingera/Benedykta XVI była i jest różnie oceniana. Obok głosów pozytywnych spotykamy w tej sprawie również opinie krytyczne. W związku z tym stajemy wobec problemu, który domaga się pogłębionej refleksji, naukowej weryfikacji i prezentacji jego rozwiązania.

1. Problem badawczy i cel rozprawy

W swojej pracy ks. mgr.-lic. Adam Pastorczyk SCJ podjął próbę syntetycznego i możliwie całościowego ukazania zagadnienia przywracania widzialnej jedności Kościoła w teologicznej myśli i ekumenicznej działalności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI (s. 12). Niewątpliwie zaletą tak sformułowanego tytułu pracy jest klarowne wskazanie na jej tezę główną. Wyraża się ona w przekonaniu, że rozwijany przez Josepha Ratzingera/Benedykta XVI ekumenizm ma charakter realistyczny. Dzięki temu czytelnik już na samym początku wie, co znajduje się w centrum uwagi Doktoranta w toku prowadzonych badań. Zarówno tytuł, jak i sformułowanie zawarte w podtytule wskazują wyraźnie, że przedmiotem badań jest sprawa „przywracania widzialnej jedności Kościoła”, a więc ekumenizm w sensie ścisłym. W badaniach tych – jak odnotowano we Wstępie – Doktorant ma na uwadze całość teologicznej i ekumenicznej twórczości Josepha Ratzingera, obejmującej zarówno okres przed wyborem na Stolicę Piotrową, jak i po nim (s. 12-13).

Tak zarysowany problem badawczy został ujęty we Wstępie w formie kilku szczegółowych pytań: Jak Joseph Ratzinger/Benedykt XVI rozumie kwestię utraty widzialnej jedności Kościoła? Jakie elementy drogi przywracania utraconej jedności szczególnie akcentuje bawarski teolog? W czym konkretnie przejawia się i gdzie manifestuje się najczytelniej ekumeniczna aktywność Josepha Ratzingera/Benedykta XVI? W końcu, jakie stanowisko prezentuje on w kluczowych dla dialogu kwestiach spornych i jakie widzi możliwości ich ekumenicznego rozwiązania? Odpowiedź na postawione pytania zawarta jest w poszczególnych rozdziałach pracy.

2. Struktura i treść rozprawy

Rozprawa doktorska autorstwa ks. mgr. lic. Adama Pastorczyka SCJ składa się z **czterech** dopełniających się **rozdziałów**, poprzedzonych *Spisem treści* (s. 3-5), *Wykazem skrótów* (s. 6-9) oraz *Wstępem* (s. 10-19). Całość pracy zamykają *Zakończenie* (s. 215-220) oraz *Bibliografia* (s. 221-269). Rozdziały zostały oznaczone cyframi rzymskimi i podzielone na podrozdziały i mniejsze jednostki oznaczone cyframi arabskimi. Praca liczy w sumie 269 stron wydruku komputerowego.

Rozprawę otwiera dobrze skonstruowany **wstęp**, który zawiera wprowadzenie w problematykę, określenie przedmiotu i celu pracy, prezentację stanu badań, źródeł, metody i struktury pracy.

W rozdziale **pierwszym** (s. 20-68) przedstawiono poglądy Josepha Ratzingera/Benedykta XVI na temat utraty widzialnej jedności Kościoła. Przybliżenie tej kwestii – zdaniem Doktoranta – stanowi niezbędną podstawę do właściwego zrozumienia zarówno poglądów Ratzingera na temat drogi przywracania jedności, jak i podejmowanych przez niego działań na rzecz urzeczywistnienia tego celu. Mając to na uwadze w niniejszym rozdziale najpierw przedstawiono w ogólnym zarysie teologię jedności Kościoła w ujęciu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, a następnie jego poglądy na temat podziałów w Kościele oraz wynikające stąd implikacje dla samoświadomości Kościoła katolickiego i eklezjalnego statusu braci odłączonych.

W rozdziale **drugim** (s. 69-114) przedstawiono drogę przywracania utraconej jedności w ujęciu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. Zasadnicze wywody obejmują trzy paragrafy, w których Doktorant stopniowo odsłania poglądy Ratzingera na temat motywów ekumenicznego zaangażowania, istotnych elementów rozumienia drogi przywracania pełnej jedności chrześcijan oraz podstawowych wymiarów lub sposobów urzeczywistniania ekumenizmu. W prezentacji tych kwestii, z jednej strony zwrócono uwagę na głębokie zakorzenienie refleksji Ratzingera w nauczaniu Kościoła, zawartym w soborowym dekrete *Unitatis redintegratio*, z drugiej zaś strony uwydatniono elementy specyficzne ekumenicznej myśli badanego Autora.

Rozdział **trzeci** (s. 115-159) poświęcono prezentacji ekumenicznej aktywności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI. Znalazła ona swoje urzeczywistnienie – jak wynika z rozprawy – w trzech zasadniczych obszarach: w relacjach z Kościołami Wschodnimi, w relacjach z Kościołami i Wspólnotami wywodzącymi się z reformacji oraz w relacjach ze Wspólnotą Anglikańską. W prezentacji każdego z obszarów aktywności omawianego Autora zwrócono

uwagę na trzy dopełniające się aspekty: podróże apostolskie Benedykta XVI do miejsc ściśle związanych badanym aspektem działalności, ważniejsze watykańskie spotkania ekumeniczne oraz pozostałe inicjatywy i wydarzenia ekumeniczne. Dokonana w tym rozdziale prezentacja w sposób wyraźny pokazuje aktywne zaangażowanie Josepha Ratzingera/Benedykta XVI w urzeczywistnianie pełnej i widzialnej jedności Kościoła.

W **ostatnim** rozdziale pracy (s. 160-214) skupiono się na ogólnej prezentacji poglądów Josepha Ratzingera/Benedykta XVI na temat kluczowych dla dialogu ekumenicznego zagadnień. Stanowisko Ratzingera w tej materii zostało przedstawione w kontekście dialogów doktrynalnych Kościoła rzymskokatolickiego z prawosławnymi, z luteranami i reformowanymi oraz z anglikanami. W centrum refleksji znalazły się trzy kwestie: Pismo Święte i Tradycja, Eucharystia/Ostatnia Wieczerza oraz prymat biskupa Rzymu. Podjęte w tym rozdziale wywody prowadzą do wniosku, że Ratzinger dokonuje realistycznej oceny prowadzonych dialogów i formułuje w każdym z tych tematów konkretne wskazania na przyszłość.

W **zakończeniu** Doktorant zebrał główne wyniki badań, sformułował wnioski oraz wskazał na kierunki dalszych badań.

3. Ocena merytoryczna rozprawy

Pod względem merytorycznym, rozprawa ks. mgr. lic. Adama Pastorczyka SCJ stanowi bardzo wartościowe i interesujące studium o dużym walorze naukowym. Przemawiają za tym następujące racje:

Po pierwsze, oryginalność problemu badawczego, gdyż w literaturze teologicznej nie ma całościowej i tak ukierunkowanej prezentacji podjętego w rozprawie tematu. Wprawdzie teologia Josepha Ratzingera/Benedykta XVI – jak Doktorant zauważył we Wstępie – jest przedmiotem różnorodnych opracowań, to jednak nie zostały w nich podjęte w sposób dostateczny ważne dla niniejszych badań zagadnienia.

Po drugie, aktualność i znaczenie podjętego w pracy problemu, na co dobitnie wskazują istniejące dzisiaj znaczące różnice w postrzeganiu drogi przywracania pełnej widzialnej jedności chrześcijan. Nie bez znaczenia jest też fakt, że ruch ekumeniczny znajduje się dzisiaj w sytuacji szczególnej: z jednej strony mamy do czynienia z wieloma osiągnięciami na ekumenicznej drodze, z drugiej zaś strony ekumenia staje dzisiaj wobec wielu trudności i nowych wyzwań. W tym kontekście prezentacja ekumenicznej wizji Josepha

Ratzingera/Benedykta XVI jest niezmiernie ważna dla przyszłości międzywyznaniowych dialogów teologicznych prowadzonych z udziałem Kościoła rzymskokatolickiego.

Po trzecie, twórcze i syntetyczne przedstawienie podjętego w pracy problemu, które prowadzi Autora do znaczących ustaleń na trzech płaszczyznach. Najpierw, są to refleksje i ustalenia dotyczące ekumenicznej wizji Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, która pozostaje głęboko zakorzeniona w nauczaniu II Soboru Watykańskiego. Następnie, w rozprawie zwraca się uwagę na praktyczne urzeczywistnienia ekumenicznych przekonań Josepha Ratzingera, co znalazło swoje odzwierciedlenie w zaangażowaniu Josepha Ratzingera/Benedykta XVI w budowanie pozytywnych relacji z Kościołami Wschodnimi, ale także z Kościołami i Wspólnotami wywodzącymi się z reformacji oraz ze Wspólnotą Anglikańską. W końcu, obydwa wymiary ekumenicznej aktywności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI zostają odniesione do aktualnej sytuacji ruchu ekumenicznego, a w sposób szczególny do wybranych dialogów doktrynalnych, prowadzonych z udziałem Kościoła rzymskokatolickiego. W ten kontekst refleksji wpisuje się zwłaszcza rozdział czwarty rozprawy, w którym Doktorant prezentuje stanowisko Josepha Ratzingera/Benedykta XVI w odniesieniu do trzech zagadnień kluczowych dla dialogu ekumenicznego: Pismo Święte i Tradycja, Eucharystia w życiu Kościoła, prymat Biskupa Rzymu w służbie jedności Kościoła.

Spośród wielu kwestii szczegółowych podjętych i twórczo zaprezentowanych w recenzowanej rozprawie na szczególną uwagę zasługują rozważania zawarte w rozdziale drugim, poświęcone istocie ekumenizmu. Z podjętej w nim refleksji dowiadujemy się między innymi, że Joseph Ratzinger/Benedykt XVI wskazuje na bosko-ludzką dynamikę drogi przywracania utraconej jedności. Podkreśla, że przywrócenie pełnej jedności wyznawców Chrystusa nie może się dokonać jedynie za sprawą człowieka, ale jest ona nade wszystko dziełem Bożym. W związku z tym Ratzinger wskazuje na dwie dopełniające się fazy drogi przywracania widzialnej jedności Kościoła. Pierwsza faza ma charakter „przejściowy”. Wymaga ona aktywnego zaangażowania ludzi i pozwala osiągnąć cel „tymczasowy”, tj. zbliżenie się chrześcijan do siebie albo „jedność w różnorodności”. W przekonaniu Ratzingera zasadnicze znaczenie dla sprawy jedności ma druga faza, która pozostaje w gestii Boga. Prowadzi ona do urzeczywistnienia się właściwego i ostatecznego celu ekumenizmu, tj. pełnej widzialnej jedności chrześcijan w jednym Kościele. Osiągnięcie tego celu – zdaniem Ratzingera – nie nastąpi w bliższej nam przyszłości. Taka świadomość nie powinna jednak osłabiać ludzkiej aktywności na rzecz poszukiwania utraconej jedności. Przeciwnie, uwypatnia potrzebę wytyczenia na ten czas mniejszych celów przejściowych, „realistycznych celów pośrednich”.

Nie mniej ważne pozostają ustalenia Autora dotyczące postrzegania przez Josepha Ratzingera/Benedykta XVI metody dążenia do jedności lub modelu ekumenizmu. Ratzinger jest przekonany co do tego – jak wynika z rozprawy – że na obecnym, „przejściowym” etapie dążeń ekumenicznych pozytywną rolę może odegrać klasyczny model ekumenizmu konsensualnego. Dokonuje jednocześnie negatywnej oceny obecnych w ruchu ekumenicznym tendencji do stworzenia „nowego” paradygmatu ekumenicznego: pragmatycznego, odgórnego, oddolnego, tradycji wyznaniowych. Odnosząc się, dla przykładu, do modelu ekumenizmu pragmatycznego, Ratzinger stwierdza, że jest on nie do przyjęcia, ponieważ zakłada, że chrześcijanie powinni porzucić niekończący się spór o prawdę, czyli ortodoksję, i skupić się na wspólnym działaniu – ortopraksji. Działalność ekumeniczna nie może być jednak rezygnacją z prawdy. Do istoty ekumenizmu – podkreśla Ratzinger – należy wierność prawdzie.

Recenzowana praca w swej całości pokazuje, że szczególnie ważnym rysem ekumenicznej aktywności Josepha Ratzingera/Benedykta XVI jest przypomnienie, że w ocenie podziałów powstałych między chrześcijanami, jak również w działalności ekumenicznej należy kierować się przede wszystkim prawdą, tą historyczną, ale nade wszystko prawdą, którą jest sam Jezus Chrystus. W tej perspektywie Ratzinger dokonuje oceny aktualnej sytuacji ekumenizmu. W związku z tym Ratzinger z rezerwą odnosi się też do niektórych propozycji przywracania jedności, niejako „na skróty”, wskazując na granice dialogu i przestrzegając przed nierealistycznymi oczekiwaniami w tym względzie.

W sumie, uważna lektura rozprawy pozwala stwierdzić, że cel, jaki postawił sobie Autor recenzowanej dysertacji został w pełni osiągnięty. Przeprowadzone badania pozwoliły na wykazanie słuszności zasadniczej tezy rozprawy, zgodnie z którą ekumenizm Josepha Ratzingera/Benedykta XVI ma charakter realistyczny. Wymienione zalety pracy skłaniają jednocześnie do konkluzji, iż byłoby rzeczą bardzo pożyteczną dla polskiej ekumenii, gdyby rozprawa ks. mgr. lic. Adama Pastorczyka SCJ została w całości opublikowana.

4. Ocena formalna rozprawy

Przystępując do oceny przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej autorstwa ks. mgr. lic. Adama Pastorczyka SCJ pod kątem jej formalnej poprawności, już na wstępie należy podkreślić, że została przygotowana na bardzo dobrym poziomie metodologicznym. Na uznanie zasługuje jasno określony problem badawczy, co znalazło odzwierciedlenie

zarówno w precyzyjnie, a zarazem czytelnie sformułowanym temacie pracy, jak też w opisie problemu zamieszczonym we Wstępie (zob. s. 12-13).

Z ogromną satysfakcją naukową stwierdzam, że Wstęp (zob. s. 10-19) do rozprawy został przygotowany wręcz modelowo, jak na tego typu opracowania. Po ogólnym wprowadzeniu w problematykę wyróżniono w nim kilka najistotniejszych punktów: (1) Opisano problem badawczy (s. 12-13); (2) Zaprezentowano aktualny stan badań (s. 13-15); (3) Przedstawiono i precyzyjnie opisano źródła (s. 16-17); (4) Jasno i adekwatnie do stanu rzeczywistego pracy określono metody badawcze (s. 17-18); (5) Zwięźle zaprezentowano strukturę rozprawy (s. 18-19). Zarówno więc układ Wstępu, jak i jasność oraz naukowa precyzja co do prezentowanych zagadnień zasługują na najwyższą ocenę.

Rozprawa opiera się na solidnej bazie źródłowej oraz bogatej, polskiej i obcojęzycznej literaturze przedmiotu. Całość bibliografii (zob. s. 221-269) obejmuje 48 stron. Została ona poprawnie podzielona na trzy zasadnicze grupy: I. Źródła; II. Opracowania; III. Literatura pomocnicza. Podstawowe znaczenia dla podjętych badań mają źródła, na które składają się: (1) Pisma Josepha Ratzingera/Benedykta XVI; (2) Dokumenty Kościołów i Wspólnot chrześcijańskich; (3) Dokumentów dialogów ekumenicznych. Cały ten bogaty materiał źródłowy został przy pomocy odpowiednich metod badawczych przeanalizowany i syntetycznie przedstawiony w kolejnych częściach pracy. Autor uczynił to w sposób kompetentny, z należyтым obiektywizmem i rzetelnością, co zasługuje na najwyższe uznanie. Struktura pracy jest czytelna, logiczna, przemyślana, oparta na klarownej koncepcji. Autor konsekwentnie porusza się w obrębie wytyczonych zagadnień, nie ulegając pokusie pisania o wszystkim. Godnym podkreślenia walorem pracy są zamieszczone na początku rozdziałów zwięźle wprowadzenia, a na ich końcu podsumowania. Język pracy jest jasny i precyzyjny. Całość strony metodologicznej rozprawy pokazuje, że Doktorant prezentuje wysokie umiejętności analizy tekstów źródłowych i dobre opanowanie warsztatu naukowo-badawczego.

5. Podsumowanie i tematy do dyskusji

Nieodzownym elementem na drodze do uzyskania naukowego stopnia doktora w danej dziedzinie nauk jest przygotowanie rozprawy doktorskiej spełniającej kryteria przyjmowane dla tego typu prac. Co do rozprawy autorstwa ks. mgr. lic. Adama Pastorczyka SCJ, otrzymuje ona moją najwyższą ocenę. W tym miejscu wyrażam słowa uznania dla Autora rozprawy, a zwłaszcza dla jej Promotora. Recenzowaną rozprawę cechują wysokie walory

naukowe. Rozprawa jest oryginalna i aktualna. Stanowi poważne ubogacenie segmentu naukowego związanego z teologią oraz ekumenicznymi działaniami Josepha Ratzingera / Benedykta XVI. Postuluję raz jeszcze, by rozprawa została w całości opublikowana, a w miarę możliwości także przetłumaczona na język angielski i wydana w którymś z liczących się zachodnich wydawnictw, tak by mogła dotrzeć do jak najszerszych kręgów czytelników. Pretendenta do godności doktora nauk (...) powinna cechować również szeroka wiedza z danej dziedziny, a także odpowiednie umiejętności co do podejmowania dyskusji i debat naukowych. Stąd proponuję, by w dyskusji związanej z finalnym etapem przewodu doktorskiego Doktorant skupił się na następujących tematach:

1. Czy, ewentualnie w jakim stopniu, ekumeniczne koncepcje Josepha Ratzingera miały wpływ na działania Jana Pawła II w zakresie ekumenii?
2. W jakim stopniu ekumeniczne koncepcje Benedykta XVI są oryginalne, a w jakim stanowią kontynuację myślenia i działania jego poprzedników na Stolicy Piotrowej?
3. Na ile papież Franciszek korzysta z ekumenicznego dorobku swoich poprzedników na Stolicy Piotrowej, a na ile jest w tej materii oryginalny?

6. Wniosek końcowy

Pozytywna ocena recenzowanej rozprawy doktorskiej autorstwa ks. mgr. lic. Adama Pastorczyka SCJ upoważnia mnie do stwierdzenia, że spełnia ona wszystkie wymogi stawiane w Polsce tego typu pracom (zob. Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki: Dz.U. z 2003 r. nr 65, poz. 595; z 2005 r. nr 164, poz. 1365 oraz Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora: Dz.U. z 2016 r., poz. 1586). Mamy tu do czynienia z dojrzałym i oryginalnym studium. Zaprezentowana rozprawa świadczy o teologicznej dojrzałości i dobrym warsztacie naukowym jej Autora. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie ks. mgr. lic. Adama Pastorczyka SCJ do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

x. h. Glaeser

ks. prof. dr hab. Zygfryd Glaeser

Opole, dnia 18 maja 2021 r.